

משה נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

גדר חילוקי הדינים במעשים ע"י שם, כישוף או דבר סגולי

מיתה ואינו נהרג, הרי משה הרגו ע"י שם. וזה בא הכס"מ ליישב דהך דינא לא נלמד ממקרא זה, דאם ילפינן מהך קרא הרי נאמר דמשה הרגו, אלא ע"כ דהקרא הוי רק אסמכתא בעלמא על עצם חיוב המיתה שלו.

ב. ובאופן נוסף אפשר לפרש דכוונת הכס"מ אינה כאמור, אלא כוונתו דלכאורה קשה דהרמב"ם שם בתחלת הלכה ה' כתב: „כבר בארנו שכל מיתת בני נח בסייף“, ועתה מביא הרמב"ם כמה אופנים הן דההריגה היא בסקילה או בחנק ולא בסייף, כגון אם בא על בת ישראל ארוסה דינו בסקילה, ועל נשואה דינו בחנק.

ולאחר מכן בהלכה ו' ברישא כתב ז"ל: מפי הקבלה שבני נח אסורין בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד ואין נהרגין עליהן, ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא – אף על פי שהוא חייב מיתה – אינו נהרג ע"כ.

ומשמע מדברי הרמב"ם דגם דין זה דעכו"ם שהכה ישראל אע"פ שחייב מיתה אינו נהרג ידעין מהקבלה, וזה קשיא ליה להכס"מ אמאי קאמר הרמב"ם דנלמד זה רק מפי הקבלה והא מקרא מפורש הוא דמשה רבינו הרגו רק על פי שם ולא הרגו כדן בן נח שבסייף, א"כ לכאורה הוא דין תורה ממש ולא רק מפי הקבלה.

ועל זה מתרץ הכס"מ דהקרא הוא אסמכתא בעלמא. זה הנראה בתרי אנפי לפרש דברי הכס"מ כאן.

ו. וכפי האמור בפירוש דברי הכס"מ היסוד לשני הפירושים הוא בשאלה דיש לדון אם כאשר הורגים אדם על ידי שם נחשב הדבר למעשה הריגה ממש של מי שאמר את השם, – וזה האופן הראשון הנ"ל. או דנימא דמעשה הנעשה על ידי שם אינו נחשב כמעשה האדם אלא נחשב כמיתה על ידי שמים, – זה לפי האופן השני בביאורינו.

* * *

ויך את המצרי... (פ' ב' פסוק יב) הלהרגני אתה אומר... (שם פסוק יד)

א. ויך את המצרי, במה הרגו... רבנן אמרי הזכיר עליו את השם והרגו שנאמר הלהרגני אתה אומר... ע"כ. (מד"ר פ' א' פיס' לד').

ב. ובמס' סנהדרין נח' ב' אמר רבי חנינא נכרי שהכה את ישראל חייב מיתה, שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש (ויך את המצרי) וגו'.

ג. ולכאורה בפשטות מה שנאמר בגמ' חייב מיתה היינו דכמו דינו של בן נח שאם עבר על אחת משבע מצותיו נהרג, כך גם כאן נתחייב המצרי מיתה. אך אם זהו גדר חיובו צ"ב, – דהא מיתת בני נח בסייף.

ד. ואמנם כן, הרמב"ם בהל' מלכים פ' י' הלכה ו' כתב וז"ל: „ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא אף על פי שהוא חייב מיתה אינו נהרג ע"כ. וברדב"ז שם כתב על הלכה זו של הרמב"ם אמר רבי חנינא עכו"ם שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש וגו', – ומכל מקום אין נהרגין בבית דין אלא על שבע מצוות.

ובכס"מ שם ג"כ אייתי לגמ' זו שם, וכתב וסובר רבינו שאף על פי שחייב מיתה לשמים אינו נהרג... אלא ודאי אף על פי שחייב מיתה אינו נהרג וקרא ד„ויפן כה וכה“ אסמכתא בעלמא הוא.

ה. ובפשט דברי הכס"מ שכתב דהך קרא דאייתינן בגמרא הוי אסמכתא בעלמא אפשר לפרש בתרי אנפי:

א. ס"ל במעשה דמשה עם המצרי דמה שהרגו על ידי שם הוא כאילו הרגו ממש, ואולי זה הוי קשיא ליה דהא לדעת הרמב"ם אין ממיתין אותו על אף דהוא חייב מיתה, ואמאי הרגו משה, דכפי שהרמב"ם הביא איך אפשר למילף מהך קרא דהוי רק חייב

ט. ברם מהירושלמי פ' ד' משביעית הלכה ד' נראה דאוקמיה להאי ברייתא רק בשנת השביעית ומשום לתא דדיני איסור עבודת שביעית אתי עלה, והנדון אי דבר סגולי בלבד שיעשה באילן אסור בשביעית כמו עבודת אילן בידים, דז"ל הירושלמי שם: אין תולין תוכין בתאנה, כיצד הוא עושה מייתי יחור מתאנה וכותב שטר (זו גי' הגר"א) ותולה בה ואמר לה הדא עבדית ואת לית את עבדית, (ואסור לעשות כן בשביעית שהיא סגולה שיעשה פירות והוי עבודה בשביעית), ופריך הירושלמי שם, „ולא כן תני- אילן שהוא מנבל פירותיו (משר פירותיו) סוקרין אותו בסיקרא ומטעינין אותו אבנים ומבהתין ליה (מבהילין אותו) דיעביד, (אלמא דמותר לעשות סגולה ולא מקרי עבודה), ומשני בירושלמי „אמר- תמן דלא יתיר פירותיו (ופירש הגר"א הוי אוקמיה אילנא שלא ישיר פירותיו), „והכא-דיעביד לכתחילה“, פירוש ולכן הוי עבודה ואסור.

י. העולה לפ"ז דשיטת הירושלמי דהך ברייתא אינה בשאר ימות השנה, רק בשביעית, והחדוש הוא דמאי דהוה לאוקמי אילנא דמותר לעשות ע"י מעשה ממש, - זה מותר לעשות גם ע"י סגולה כמובן ובוה עסקה התוספתא דאילן שהוא משיר פירותיו, אבל מאי דהוי לאברויי אילנא דזה אסור לעשות ע"י מעשה ממש, ואסור לעשות בתאנה שאינה נותנת פירות אפילו סגולה בלבד שתוציא פירות, משום דהסגולה הוי כמעשה ממש דלאברויי, ואמטו להכי אסור.

יא. (מן הראוי לציין דגם בבבלי וגם בירושלמי לא הובאה הסיפא של הך תוספתא דמשם באמת המקור גם לבבלי דאוקמיה דבתוספתא עסקינן בשאר ימות השנה והנדון הוא בדין איסור לעשות דבר שהוא משום דרכי האמורי, וכמו שביאר הבבלי דלא עסקינן בענין סגולי כשצובע בסיקרא, אלא מה שצובע בסיקרא הוא רק משום דהוה מודיע צערו לרבים „כי היכי דליחזיה אינשי וליבעי עליה רחמי“. וכן לירושלמי ג"כ יש מקום לקבוע מתוך דברי התוספתא עצמה דעסקינן בה בנדון עשיית דבר סגולי באילנות שביעית אי הוי כמו שעובד בפועל. ומשום דלאחר שנאמר ברישא סוקרין את האילן בסיקרא איתא „...ואין חוששין לא משם שביעית ולא משם דרכי האמורי“.

ז. והנה מרן בעל הקהלות יעקב זצוקללה"ה ב"ק סי' מה' דן בדינו של אדם המזיק ע"י שם או עין הרע, והביא משו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' צח) וז"ל: שאלה ההורג נפש ע"י שם או כישוף מהו. תשובה: אפשר דכיון דבדבורו עביד מעשה הו"ל דומיא דמימר, - (וכדאמרינן בגמ' דכיון דבדבורו איתעביד מעשה חשיב לאו שיש בו מעשה ומלקי עליה - והוה) כזורק חץ להורגו ועליהם נאמר חץ שחוט לשונם (תהלים פ' קכ"ז). ע"כ.

ובקהלות יעקב שם דן בהא דאמרו בגמ' ב"מ קז' א' (וכן בב"ב ב' ב' ב') אמר רב' אבהו אמר רב הונא אמר רב אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה, וטעם הדבר משום דהיזק דעין הרע, האם הוי רק איסור גרידא, או דאם אמנם היזק ע"י עין הרע דיליה בפועל, - חייב גם לשלם. (אמנם למעשה בפועל יקשה למצא היכי תימצי דנדע דמה שהוזקה התבואה אכן ההיזק נגרם מחמת עין הרע דיליה, אך אם אכן נדע בבירור דזו היתה סיבת ההיזק של התבואה יש מקום לומר דיחוייב לשלם את הנזק אף דכל ההיזק היה ע"י ענין סגולי של עין הרע).

* * *

ח. והנה בגמ' שבת סז' א' איתא אביי ורבא דאמרי תרווייהו כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ואקשינן שם בגמ' דלפי דברי אביי ורבא „הא אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי“ והא תניא אילן שמשיר פירותיו סוקרין בסיקרא וטוענו באבנים, בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה, אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קא עביד, ומתריצין דאין זה כלל ענין דזה עצמו מרפא לעץ, אלא מאי דסוקרין בסיקרא הוא „כי היכי דליחזיה אינשי וליבעו עליה רחמי“.

הרי דגמ' זו בבבלי ס"ל בהוה אמינא דבאמת הך ברייתא עסקה בהיתר סקירת האילן בסיקרא ולאשמעינן דלית ביה משום דרכי האמורי אע"פ שאין זה משום רפואה, ועל זה אקשינן אמאי לא נאסר מחמת דרכי האמורי, ובתירוץ של הבבלי אוקמה להך ברייתא דמה דסוקר את האילן בסיקרא אינו כלל רפואה עצמית בגופו של האילן לתועלתו אלא רק דבר צדדי בכדי שיבקשו אינשי רחמי עליה. ולפ"ז נמצא דהברייתא עסקה בכל השנים כולם, ולא רק בשנת השביעית.

שינוח ישראל ולא יעשה כל מלאכה ולחישה אינה מלאכה.

(וכבר הארכנו בזה במקום אחר, דשיטת רוב גדולי האחרונים, (הבית מאיר והחתם סופר והישועות יעקב ועוד) דבאמת אכן כך כל יסוד איסור לט' מלאכות בשבת הוא דינוח גופו בשבת, והלכך העלינו דאפי' אליבא דשמאי הזקן דס"ל דיש שליח לדבר עבירה, אם ישלח ישראל אחר לעשות עבורו מלאכה ביום השבת אינו חייב כלום, משום דאף דאמרינן שלוחו של אדם כמותו היינו דמעשה האיסור מתייחס למשלח, וזה שייך בכל התורה כולה חוץ מאיסור מלאכה בשבת, משום דיסוד האיסור דינוח הישראל ואין האיסור מה שנעשית מלאכה זו. (אך הוכחנו דדעת רש"י בשבת והנמ"י וכן עולה משיטת שו"ע הגרש"ז דלא כן.) ואין כאן מקום להאריך). אמטו להכי אין כלל איסור בלחישה בשבת.

טז. משא"כ לגבי שביעית דכתיב „ושבתה הארץ” דרצון הקב"ה שהארץ תשבות ולא תעקב בה מלאכה בשדה בשביעית, ולכן גם דעת הרבה ראשונים דאפי' כשגוי מעבד את שדותיו של ישראל יש חיוב דאוריתא למנוע בעדו, ודלא כמו בשבת שאף אם לא עושה מלאכה בביתו של ישראל בפניו אין כל איסור בדבר.

וא"כ ברור דלגבי שביעית אף ע"י לחש ג"כ אסור כגון לאברויי אילנא דהא סו"ס נעשית תוצאה של מלאכת איסור ע"י הלחישה. וזה הוא החפצא של שביעית שביעית.

ואתי שפיר החלוק בין דברי הירושלמי דס"ל דאף לחישה בשביעית אסורה לאברויי אילנא, ואין בזה סתירה כלל לדברי הבבלי בסנהדרין קא' א' דעל ידי הלחישה מותר לצוד בשבת כיון דאין זה צידה טבעית, ובאופן זה אף שהמלאכה נעשית, עכ"ז סוף סוף לא עבר הישראל הלוחש על שביעית בשבת. משום דשביעית ושבת לאו חד תכסיסא נינהו.

הרי לן דמגוף דברי התוספתא עולה דבתרי אנפין עסקה התוספתא הן בכל ימות השנה ביחס לאיסור „דרכי האמורי” והן בשביעית לגבי „איסור עשיית מלאכה בשביעית”, דלדעת הירושלמי אשמעינן בתוספתא דמה שנאסר לעשות ע"י מלאכה ממש נאסר גם לעשות באופן סגולי.

*

יב. ומעתה לאור האמור לעיל דעלה בדינו דלדעת הירושלמי כל מה שנאסר בשביעית לעשות מלאכה בפועל ממש אסור גם ע"י דבר סגולי, והלכך לאברויי אילנא אסור אף ע"י דבר סגולי.

יג. וא"כ צע"ג דאשכחן להדיא לגבי איסור מלאכה בשבת דמה שנעשה באופן סגולי ולא ע"י מעשה ממש הותר בשבת לכתחילה, לא פטור אבל אסור – אלא מותר ממש, והוא דאיתא בבבלי סנהדרין קא' א' שם אמרינן בגמ' ת"ר... ולוחשין לחישה נחשים ועקרבים בשבת, וברש"י שם ד"ה ולוחשין כתב... בשביל שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה.

יד. והכי איפסקא הלכתא בשו"ע או"ח סי' שכח' סעי' מה' לוחשים על נחשים ועקרבים בשביל שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה. ע"כ. ובמ"ב שם בס"ק קמג' כתב ואין בכך משום צידה – „אף על גב דע"י הלחש אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתפסו מ"מ מותר דאין זה צידה טבעית...” ע"כ.

ולכאורה היא קושיא עצומה דמה מקום יש לחלק בין איסור מלאכה בשביעית הקלה יותר דשם אמרינן דהוי מלאכה ממש ע"י דבר סגולי, ולגבי שבת החמורה התרנו לכתחילה לעשות דבר סגולי שהמלאכה בפועל בו היא בחיוב סקילה!!?

טז. ותירץ שר התורה מרן הגר"ח שליט"א בדרך אמונה שביעית פ' א' הלכה ז' דיש לחלק בין שבת לשביעית, ומשום דבשבת עיקר קפידת התורה היא